

ikke gav fæstebrev, dels kunne han i andre situationer finde på at forhale fæstebrevsudstedelsen i op til 10 år, alt medens bonden betalte af på indfæstningen.

Oven i disse og andre omstændigheder skal lægges, at mange fæstebreve ikke oplyser om årsagen til fæsteforandring. Endelig er der (som Karl Peder Pedersen da også selv anfører) grund til at minde om, at det datidige begreb »godvillig afståelse« var overordentlig rummeligt, i adskillige tilfælde endda i den grad, at afståelsen af gården eller huset i virkeligheden har været aldeles blottet for noget element af »godvilighed«.

Der tages således samvittighedsfuldt de fornødne forbehold over for tallene, hvorpå Karl Peder Pedersens konklusioner m.h.t. fæstevilkårene vist nok lader sig sammenfatte således: Den typiske fæster på Erholm-Søndergårde gods var 35 år ved sin formelle tiltrædelse af fæstet, var søn af den afgående fæster og var i besiddelse af fæstet i 17 år.

Blandt andet med det her oplyste som baggrund mener Karl Peder Pedersen, at Erholm-Søndergårde gods just var et sted, hvor det var særlig godt at være bonde. I rækken af bondetilværelsens andre anliggender, der gøres til lige så omhyggeligt behandlede spørgsmål, går det igen mere eller mindre direkte, at Erholm-bønderne nok havde det bedre end de fleste. Nu er talberegninger jo som sagt særdeles usikre i kraft af 1700-tals-materialets ufuldkommenheder, og mindre forskelle, som konstateres mellem forskellige godskomplekser – det være sig fæsteperiodens længde, gældens størrelse ved skifte og forskelle i fæstevilkår i det hele taget – skal ikke straks fortolkes, som havde der rent faktisk eksisteret denne forskel. Eksempelvis vil man på det nordfynske grevskab

Gyldensteen i kraft af nogle lidt tilfældigt bevarede dokumenter kunne se, at fæsteperioderne her tilsyneladende havde samme længde som på Erholm-Søndergårde, nemlig i snit 17 år, og det til trods for, at utallige lavtliggende, sandede jorder af det gyldensteenske bøndergods gjorde det meget vanskeligt for bonden at holde balancen økonomisk, hvis han ikke blev støttet af godsadministrationen med ekstraordinære foranstaltninger, d.v.s. med aktioner af en art, som ikke kan udlæses af fæstebrevene. Den trinvise fæsteforandringsprocedure, som iagttages på Erholm-Søndergårde bøndergods, er eksempelvis heller ikke en særlig praktisk indretning dette sted; den er snarere en udbredt skik i det mindste på fynske godser. Afbetaling på indfæstningsbeløbet og i denne sammenhæng udskydning af fæstebrevsudstedelser er ligeså et normalt (fynsk) fænomen.

Brede kredse vil med udbytte kunne læse bogen. I første række repræsenterer den et grundigt forskningsarbejde, hertil kommer forfatterens flittigt foretagne sammenligninger med resultater fra andre landbohistoriske undersøgelser, og sidst, men ikke mindst, »åbner« fremstillingen sig imod et publikum og holder sammen på sig selv ved at give tid til ret elementære betragtninger og redegørelser for, hvad begreber som fæstebreve, landgilde, hoveri, skifter o.s.v. dækker over.

Lotte Dombernowsky

Jørgen H. Barfod: *Chr. IV's Nyboder. Nyboders første 100 år.* (Maritim Kontakt 5, 1983). 208 s.

I 1882 udgav præsten og marinehistorikeren H. D. Lind sin bog om »Nyboder og dets beboere, især i ældre tid«, og i 100 år har den stået som fremstillingen af marinebydelens historie.

Da Lind selv var vokset op i kvarter-

ret som søn af en snedkermester ved Orlogsværftet, havde han – på trods af sin bogs undertitel – lagt hovedvægten på Nyboders yngre historie.

Jørgen Barfod udfylder derfor et hul i vor viden om kvarteret ved at skildre Nyboders historie fra grundlæggelsen og 100 år frem.

Der indledes med en fortrinlig beskrivelse af kongens by, og det belyses, hvordan han systematisk ønskede at modernisere København gennem ambitiøse projekter.

Forfatteren påpeger, hvordan Nyboders grundlæggelse havde nøje sammenhæng med kongens drøm om at gøre København til en moderne hovedstad. Han havde et klart blik for, hvorledes havnen og flådens forhold kunne moderniseres med tøjhus og proviantgård i byens hjerte, beskyttet af den nye by og volde ved grundlæggelsen af Christianshavn.

I den anden ende af byen skulle voldene også lukke mod havet, og her på det sumpede terræn fandt kongen så plads til anlæggelsen af en helt ny bydel til flådens folk.

Barfod beskriver, hvordan kongen med stor interesse fulgte opbygningen af kvarteret, og påviser, hvorledes flådens folk her fik de bedste boligforhold. Nyboder kunne imidlertid med sine 600 lejligheder ikke rumme alle flådens ansatte, sejlene som håndværkere, og allerede tidligt måtte de efter tidens målestok rummelige lejligheder efterhånden deles af to familier.

Det har været et hovedformål for forfatteren at følge familierne i de enkelte huse. Det står således klart, at der var stor interesse for boligerne. Gennem de såkaldte husbøger påvises, hvorledes enker hurtigt blev gift igen – naturligvis med en yngre boligberettiget mand fra flåden, for så kunne hun blive boende og han få en af de eftertragtede boliger.

Bogens hoveddel består af sådanne hus- og beboeranalyser, og det fremgår, at nogle kvarterer var finere end andre. Denne del af fremstillingen er vel nok belastet af for mange detaljer, men et levende indtryk af livet i 1600-årenes Nyboder træder dog tydeligt frem.

Barfod slutter med en kort beskrivelse af Chr. V's aflæggerkoloni – Bådsmanskolonien på Møen, der blev skabt i 1696. Den forsvandt imidlertid hurtigt efter indførelsen af den almindelige indrulleringsordning fra 1702. Kongen behøvede herefter ikke længere at sikre sig gode søfolk mod at stille bolig og andre faciliteter til rådighed.

Det er en spændende fremstilling, opbygget på et delvist hidtil ubenyttet kildemateriale. I sit forord opfordrer forfatteren da også til fortsat forskning i emnet – ikke mindst til yderligere studier i det ukendte materiale fra Skipperboderne og Bådsmanskolonien på Møen.

Henrik Fode

Anne Riising: *Gudsfrygt og oplysning. Odense 1700-1789*. Udgivet af Odense kommune. (Odense Universitetsforlag, 1981). 341 s. ill.

Emnet for dette tredje bind af Odense bys historie er byens kulturelle liv, i al fald de væsentlige dele af det. I tid følger det lige efter Fasmer Blombergs, der behandlede de sidste 40 år af 1600-tallet (1. bd. var Jørgen Hæstrups om besættelsen). Hvorfor man har valgt 1789 til slutår, er ikke begrundet. I Odense danner det ikke skel, skriver Anne Riising og fortsætter: »--- for selv om Det dramatiske selskab blev stiftet dette år er det trods alt ikke nok til at danne skillepunkt«. Og heller ikke med den franske revolution har det naturligvis noget at gøre. Den sporede